

REPLIKSTREGENS HISTORIE OG UDBREDELSE

Enhver læser af dansk skønlitteratur kender den: replikstregen (eller talestregen, som den også kaldes). Her er et af de første eksempler i litteraturhistorien:

– Ja, raabte han og løftede Haanden halvt, mens han selv aandede svært, *den* har de villet redde ad *den lige Vej*. Danmarks Selvagtelse er det, som værnes i denne Stund.

Det er fra Herman Bangs *Tine* (1889). Jeg har endnu ikke kunnet finde noget historisk om replikstregen, men meget tyder på at det var Bang der indførte den – jeg er ikke stødt på den i tidligere litteratur, og den findes fx endnu ikke hos H.C. Andersen (her bruges der citations-tegn/gåseøjne til markering af replikker). Desuden er der meget der tyder på at den blev indført efter fransk forbillede: Den benyttes bl.a. i romaner af Flaubert og Anatole France, og i fransk litteratur fortsætter man med at bruge den i hvert fald et stykke ind i 1900-tallet (fx hos André Gide), men tilsyneladende er den gået af mode efterhånden.

Dog ikke herhjemme! Uden at have tal på det vil jeg gætte på at den stadig bruges hos henved halvdelen af de danske skønlitterære forfattere (eksempelvis Villy Sørensen, Rifbjerg, Kirsten Thorup, Helle Helle, i flere af Sv.Å. Madsens bøger og hos adskillige krimiforfattere). Således er replikstregen i dag et rent dansk fænomen blandt de vesteuropæiske sprog. Den har undtagelsesvis været brugt i svenske bøger (hos Sjöwall og Wahlöö), men i tyske, engelske/amerikanske og italienske bøger har den vist aldrig forekommet. Derimod blev den franske tradition videreført i hvert fald i russisk, polsk og litauisk litteratur, hvor replikstregen stadig er helt almindelig, og hvor der findes faste regler for brug af tegnsætningen i forbindelse med den.

Men hvorfor fandt man egentlig i sin tid på at bruge dette tegn i stedet for citationstegn? Mit gæt er at opfindelsen til dels er typografisk motiveret. Rigtignok er det jo ikke i sig selv et nyt tegn – det er jo nøjagtig det samme som en tankestreg. Det nye er dels opsætningen (ny linje med indryk til ny replik) der gør passager med mange replikker mere overskuelige og lettere at læse, dels det mindre 'plettede' satsbillede (som man siger på typografisk) som følge af højst halvt så mange citat-markeringer, og at markeringerne sættes med en i typografisk henseende mere diskret, vandret streg i stedet for de mere dominerende gåseøjne: Der findes mange forskellige standarder fra sprog til sprog for citationstegnenes udseende (for at vise hovedvarianterne: "engelsk", „tysk“, „dansk“, »tysk«, »dansk«, "dansk", "svensk", « fransk »).

Hvor 'plettest' et satsbillede bliver ved anvendelse af mange gåseøjne, afhænger dog i høj grad af hvilken skrifttype man vælger – og det er jo desuden op til bogtilrettelæggeren at vælge om der skal køres med „gåseøjne“ eller »vinkelcitationstegn« (personligt vælger jeg altid sidstnævnte, fordi de er vandrette og i visse skrifttyper mere diskrete, fx i »Electra«, som be-

nyttes til de fleste skønlitterære udgivelser på Politikens Forlag, eller i »Baskerville«). Palatino er stadig en meget anvendt skrift til romaner, og det særlige ved den er at dens "gåseøjne" er lidt mere elegante end "normale" gåseøjne, og det skyldes vel en stilisering af bredpenne-skriften fra renæssancen. Så der kan gøres meget ad typografisk vej – talestreg eller ej.

Som et lille intermezzo i replikmarkeringshistorien vil jeg lige gøre opmærksom på en kendt forfatter som kommer lige efter Bang (og som gerne kom efter ham i en anden betydning), nemlig Johs. V. Jensen. Hans mod-opfindelse er: ingenting! Altså replik uden noget foran, men udelukkende nyt afsnit med indryk. Tanken er nærliggende: "Hvad skal man dog med de replikstreger? Jeg kan skrive mindst lige så elegant og tydeligt som denne sædelighedsforbryder!" Sidstnævnte udtryk er i hvert fald ægte Jensen. Hans faktiske opfindelse kan man se ved at kigge i *Kongens Fald* (1901).

Men uagtet Johs. V.'s krukkeri (som man kunne kalde det) har replikstregen gået sin sejrsgang siden Bangs lancering af den, i hvert fald fra 1930'erne til i dag, og selv om nogle åbenbart anså strengen for endegyldigt forældet (?) for en snes år siden (Mogens Meilby: Farvel til talestregen, i en artikel i *Dansk presse*, 1992), er den som tidligere nævnt stadig udbredt, også blandt yngre romanforfattere.

REGLER OG STANDARD(ER) FOR BRUG AF REPLIKSTREG

Hvad angår det 'roligere' og mindre 'plettede' satsbillede (som nævnt ovenfor) er det jo sandt at man med replikstreg principielt kun bruger halvt så mange tegn i dialogerne som hvis man anvender citationstegnparrene: både start- og sluttegn. Men det forudsætter sandelig at man forstår at økonomisere med stregerne, ellers går det let hen og bliver lige det modsatte, nemlig rodet. Det værste eksempel jeg har fundet på det rodede, er Scherfigs *Det forsømte forår*. Her er der både start- og slutreplikstreg, og sommetider ligner sidstnævnte en med let hånd strøet tankestreg, foruden diverse indskud med tankestreger omkring eller en tanke-tankestreg inde i replikken. Så er det lige før man foretrækker Jensen-princippet...

Overskueligheden i tekstens opstilling skyldes en af de få regler for brug af replikstreg, nemlig at der skal skiftes linje med indryk plus ny replikstreg hver gang der kommer en ny replik, i hvert fald hvis det er fra en anden person. Det giver typisk mange korte linjer og dermed lettere læselighed (end fx i en tekst som Kafkas *Slottet*). Dette er den eneste helt faste regel.

Af denne regel kan man indirekte udlede at der inden for samme afsnit ikke behøver være ny replikstreg efter replikkens afbrydelse, jf. dette eksempel fra Sprognævnets websted, sproget.dk:

– Vi må hellere ringe efter en ambulance, sagde betjenten. Man ved aldrig.

Eller hos Benny Andersen (*Puderne*):

- Sikke noget pjat, vrisser hun. Jeg holder meget af Erno, men jeg savner da ikke noget.

Det ligger ligesom i replikstregs-ideen at man skal være økonomisk og tydelig i brugen af den. I ovenstående eksempler vil læseren ikke være i tvivl om hvor replikken fortsætter. I økonomi og tydelighed ligger også at man inden for en replik bør være tilbageholdende med at bruge tankestregen i de to traditionelle funktioner: tankestregsparret omkring et indskud, evt. parentetisk (og hvor man lige så godt kunne bruge kommaer), og tankestregen i betydningen tænke- eller kunstpause. Men Bang undså sig ikke for at benytte alle funktioner på én gang:

- Rimeligvis – det var Intendantens Tur at faa blaa Karper – det var just det ...

Og lige i dette eksempel er det af den grund faktisk uklart, hvor fortælleren slutter og replikken fortsætter. Imod den slags uklarheder foreslår jeg følgende regel: Der må ikke i en replik anvendes egentlige tankestreger, dvs.: Hvis der i samme replik sættes en ny streg, er det en replikstreg (der m.a.o. markerer replikkens fortsættelse). Men selv det bør undgås: Før genoptagelse af replikken i ét og samme afsnit bør blot sættes komma eller punktum. Og hvis der skal markeres ophold eller uafsluttede sætninger, bør der bruges tankeprikker. Klaus Rifbjergs romaner kan bruges som vejledning i hvordan replikstreg bør anvendes (se fx *Marts 1970* eller *Esbern* eller *Sommer*). Det er forbilledligt og enkelt – som her, fra sidstnævnte bog (1974), hvor man også præsenteres for den særlige fordel ved at have reserveret citationstegn til en anden funktion:

– Hvad laver du? spurgte hun.

– Der er lige noget ... sagde han ubestemt.

[...]

– Måske er vi inviteret med, fordi Bums og Peter gerne vil have, vi skal møde hr. og fru Hjort-Jørgensen, sagde han.

„Hr. og fru.“

Hun rynkede på næsen.

Enkelt og klart. Og en god reklame for brugen af replikstreg.

HVAD GØR MAN FOR RESTEN I OVERSÆTTELSER?

Da brugen af replikstreg umiskendeligt er et stilistisk element, er spørgsmålet hvad man gør i oversættelser (det kan jo nemt undersøges ved fx at få fat i en tysk Bang-oversættelse, en engelsk Rifbjerg-oversættelse eller en italiensk Elsebeth Egholm-oversættelse – det har jeg ikke

lige haft tid til, men det vil selvfølgelig komme med i den opdaterede version af dette notat). Det er ikke noget problem for den danske oversætter eller det danske forlag i de tilfælde hvor man eksempelvis skal udgive oversættelser fra russisk eller polsk hvor forfatteren har benyttet replikstreg: Danske læsere er vant til den. Men det er englænderne eller tyskerne jo fx ikke. Så det kan være at tegnsætningen i den tyske udgave af ovennævnte Rifbjerg-citat ser sådan ud:

»Hvad laver du?« spurgte hun.

»Der er lige noget –« sagde han ubestemt.

[...]

»Måske er vi inviteret med, fordi Bums og Peter gerne vil have, vi skal møde hr. og fru Hjort-Jørgensen«, sagde han.

»‘Hr. og fru’...«

Hun rynkede på næsen.

Ikke så elegant. Men hvad – måske er det for lille en detalje at gå op i, der findes trods alt større problemer i oversættelser.

Ole Klitgaard

nov. 2011